

Kerküklü (Nevres, Bedrî ve Örfî) Divan Şairlerinin Gazellerinde Aruz İşlemlerinin Kullanımı

Doç.Dr. Mohammed Ali Shareef

ملخص

أن علم العروض الذي يعتبر من أهم خصائص الادب التركي وخاصة أدب الديوان، قد ساهم بفاعلية في تشكيل نظام إيقاعي غني للغة التركية. ومن الطبيعي أن تطرأ تناقضات واختلافات تخل بالوزن والإيقاع بسبب جملة من المسائل والخواص اللغوية أثناء نظم الشعر وفق اوزان العروض. وإن حلحلة هذه التناقضات يؤدي إلى الانسجام في الوزن والمعنى، وبالتالي إلى تطابق الشعر مع الوزن الذي نظم على وفقه. ولا يمكن حل هذه التناقضات في الوزن العروضي إلا عن طريق استعمال إحدى العمليات العروضية مثل (الوصل والإمالة والزحاف وغيرها). ونستطيع القول بأنه لا توجد دراسة سابقة لهذا الموضوع في الأدب التركماني في العراق. لذلك سوف يكون مدار بحث هذه الدراسة هو تسليط الضوء على تطبيق العمليات العروضية في اشعار عدد من شعراء كركوك في القرنين الثامن عشر والتاسع عشر وهم كل من (نورس وبدرى وعُرفى).

الكلمات الدليلية: علم العروض، زحاف، وصل، إمالة، مدّ، شعراء كركوك.

Özet

Türk Edebiyatında bilhassa Divan Edebiyatının en önemli vasıflarından biri olan Aruz Bilimi, Türkçenin oldukça zengin bir aheng sistemini teşkil etmiştir. Aruz biliminde şiirlerin aruz kalıplarınınca nazm edildiği sırada, birtakım ses ve dil meseleleri açısından vezni ve ahengi bozan ayrılıkların ve uyuşmazlıkların ortaya çıkması doğaldır. Ancak bu uyumsuzlukların giderilmesi, hem vezne hem de anlama uyum getirmekle şiirin yazıldığı kalıba göre düzenini sağlamıştır. Vezne ve ahenge karşı uyumsuzluğun giderilmesi sadece (vasl, imâle, zihâf vb.) gibi işlemlerin kullanımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu alanda Irak Türkmen Edebiyatında benzeri bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu yüzden elinizdeki çalışmada ١٨. ve

١٩. asırların şairlerinden Kerküklü (Nevres, Bedrî ve Örfî)'lerin birer gazeli üzerinde aruz işlemlerinin uygulanması hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aruz Bilgisi, zihâf, vasl, imâle, medd, Kerkük Şairleri.

١ Giriş

١,١ Hece Türleri

Aruz işlemlerinin açıklamasına girmeden önce aruza göre hece türlerinin belirtilmesi yerinde olacaktır. Türk şiirinin tarihî seyrine bakılınca estetiği üstün seviyelerde tutmak; ahengi arttırmak için sözün belirli kalıplara göre dizilmesi şiirin kaçınılmaz koşullarından en önemlisini oluşturmuştur. Türkler eski çağlarından günümüze dek biri hece vezni diğeri aruz vezni olmak üzere iki vezin ölçüsü kullanmışlardır. Türklerin millî vezni sayılan hece vezni mısradaki hecelerin sadece sayılarına dayanırken, İslâmî Türk edebiyatının getirdiği ortak aruz ölçüsü ise mısrayı oluşturan hecelerin kısa (açık) ve uzun (kapalı) oluşları esası üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla beytin genelinde hecelerin sayısı yerine, açık ve kapalı veya uzun ve kısa olmaları aranmalıdır. Ahmed Doğan'ın şu sözü konuya açıklık getirir : “... *Hece ölçüsünde esas olan mısralardaki hece sayılarının birbirine eşit olmasıdır. Aruz ölçüsünde ise mısralardaki hece sayısından ziyade bu hecelerin ses değeri önemlidir. Bir başka deyişle aruz ölçüsüyle yazılmış bir şiirde mısralardaki hecelerin ses değerlerinin birbiriyle denk olması gerekmektedir...*”^١.

Erzurumlu Emrah'ın koşma biçimindeki şiirinin aşağıdaki bir bendinin hecelerini hesapladığımızda ١١ heceden oluştuğunu ve sadece sayı hesabının ön planda tutulduğunu görebiliriz.

Hazan ile geçti gülşen ü bostan

Eyler dertli bülbül zar garip garip

Haraba yüz tuttu bezm-i gülistan

Ağla şimden gerü var garip garip

Şimdi bu bendi aruzda kullanılan kısa ve uzun hece bakımında takti ettiğimizde ise hiç bir kalıba uymayan bir düzensizlik ortaya çıkar.

Hazan ile geçti gülşen ü bostan

• — •• — • — — • — —

Eyler dertli bülbül zar garip garip

— — — • — — — • — • —

Haraba yüz tuttu bezm-i gülistan

• • • — — • — • • — —

Ağla şimden gerü var garip garip

— • — — •• — • — • —

Oysa ki aruz vezni ile yazılan bir beyti ele aldığımız zaman her iki mısranın tefilelere göre kısa ve uzun hece açısından paralel olduğunu açıkça görebiliriz.

— — ./ . — — ./ . — — ./ . — —

Bir çok gi/denin her bi/ri memnûn ki/ yerinden

Bir çok se/neler geçti/ dönen yok se/ferinden

Türk şiiri çalışmalarını içeren kitaplardaki aruz bilgisi bahsinde geçen “sebeb ve veted” kavramları Arap aruzundaki hece türleri kastedilmektedir^۶. ۱۹. Yüzyılın sonları osmanlı sahasında yazılan Aruz ilmi ile ilgili kitaplarda da “sebeb, veted ve fasıla” terimlerinden söz edilmiştir^۷. Türk aruzunda ise hecelerın ihtiva ettiği ünlü

ve ünsüz harflerin dizilişi; Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlülerin hecedeki yeri prensibince değişik türlere ayrılmaktadır^٤. Buna dayanarak, aruz ölçüsüne göre heceleri üç grupta toplamamız mümkündür^٥:

١,١,١ Kısa hece (Açık hece):

Sonu kısa ünlü ile biten heceler kısa hece veya açık hece olarak adlandırılır (de – re; ka-pı; ba-na; ey-le-me; ka-le-mi vb.) kelimelerinde olduğu gibi. (e – ser; ı-lık; a-ma; e-mek vb.) gibi kelimelerinde de tek kısa ünlüden meydana gelen heceler de aynı adı alırlar. Vezin bulmak işleminde bu hece nokta (.) ile gösterilir.

١,١,٢ Uzun Hece (Kapalı hece):

Sonu ünsüzle veya uzun ünlü ile biten heceler aruzda uzun hece sayılırlar (dün-yâ; şey-dâ; şâ-ir; kâ-tib vb.) kelimelerindeki gibi. (â-hû; â-fet; î-câb; â-t-teş) gibi kelimelerindeki tek uzun hece de uzun hece olarak kabul edilmektedir. Vezin bulmak işleminde bu hece çizgi (_) ile gösterilir.

١,١,٣ Medli Hece (bir buçuk hece):

Aruza göre bazı – çoğunlukla Arapça ve Farsça asıllı – kelimelerin heceleri normal kapalı heceden daha uzun okunduğu için medli hece olarak ilki uzun ikincisi kısa olmak üzere iki hece değerinde kabul edilir. Aslında bu tür hecelerin ünsüzle bittiği için kapalı hece sayıldığı yanı sıra içinde uzun ünlünün veya uzun okunuşun bulunuşu sebebiyle ziyâdesinden uzun okunur ve böylece bir buçuk hece değerine çıkmış olur. Medli heceleri dört kümede toplayabiliriz:

a) Bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşanlar: âk, âb gibi.

b) İki ünsüzün ortasında bir uzun ünlüden oluşanlar: cân, yâr, hîş, sûz gibi.

- c) Bir kısa ünlü ve yanyana iki ünsüzden oluşanlar: ebr, ömr, aşk gibi.
- d) Bir ünsüz ve bir kısa ünlü ve yanyana iki ünsüzden oluşanlar: dert, sabr, zehr gibi.

Vezin bulmak işleminde bu hece bir çizgi ve bir nokta (_ .) ile gösterilir.

Yukarıdaki açıklamalarda açık veya kapalı heceleri oluşturan kelimeler yalın ve çekimsiz durumda gösterilmiştir. Ancak cümle içerisinde çekimli durumda olan bir kelimenin son hecesi kapalı veya medli iken, ek aldığı zaman kapalıdan açığa; medliden kapalı hece değerine düşer, (ka-lem → ka-le-mi; sul-tân → sul- tâ- nım) gibi kelimelerde olan hece değişikliğini dikkate almak gerekir.

١,٢ Aruz İşlemleri

Şairler şiirlerini nazm ettikleri sırada daha önceden belirledikleri aruz kalıbına göre beyitleri dizerlerdi. Fakat bu diziliş sırasında beyitleri oluşturan kelimelerin heceleriyle belirlenmiş kalıbın arasında açıklık – kapalılık bakımından uyumsuzluk meydana gelir. Bu uyumsuzluğu gidermek için birtakım işlemlere başvurulur ve bunlar aşağıda kısaca şöyle açıklanacaktır:

١,٢,١ Vasl (Ulama):^١

Vaslın sözlük anlamı (bağlamak, ulaştırmak, birleştirmek)dır. Bir aruz terimi olarak sonu ünsüzle biten bir kelimenin son hecesi kapalı ise açık heceye ya da medli ise kapalı hece değerine düşürmek için ünlüyle başlayan bir sonraki kelimeye bağlamak demektir ^٢. yani, “lâzım oldu”yu “lâ zı moldu”; “âbâd oldu”yu “âbâ doldu”; “mest oldu”yu, “mes toldu”gibi okumaktır. Aruz bilgisi ile ilgili çalışmalarda bu işlem için “vasl” teriminin kullanışı her ne kadar yaygınlık derecesinde ise, kimi çalışmalarda “tavsîl” ve vaslın bir türü için “teskin” terimleri de kullanılmıştır ^٣. Aruz taktiğinde bu işlem (_) işareti ile gösterilir.

Hac yollarında meş'ale-i kârbân gibi

Erbâb-ı 'ışk içinde nümâyânsın ey gönül

Nedim'in bu beyiti (mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün) kalıbıyla yazılmıştır. Beyitin ikinci mısraında ikinci kelime “ışk” kalıbın ikinci tefilesinin kapalı olan ilk hecesine denk gelmektedir. Ne var ki “ışk” medli hece olduğundan hece artışına maruz kalınır. Bu heceyi tek kapalı hece değerine düşürmek için “-k” ünsüzünü arkasındaki tek kısa ünlüden oluşan heceye ulanarak (ış – ki – çin) şeklinde okunur. Böylece vasl işlemi ile medli heceyi kapalı hece değerine düşürürüz^١. Ancak her ünsüzle biten kelimenin sonrasında kısa ünlü ile başlayan kelimeye bağlanması zorunlu değil, vezne uyulmanın koşullarından olup yeri geldiğinde yapılması büyük bir vezin bozukluğuna yol açar.

Tâli'imden bahsedersem bir sürü şekvâ çıkar

Gerecessüm eylese korkunç ejderhâ çıkar

Remel bahrinin (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün) kalıbıyla yazılan Hıdır Lutfi'nin bu beyitinin ikinci mısraında üçüncü tefilenin karşılığı olan (-kunç ejder) ibaresinde veznin bozulmaması için vasl yapılmamıştır^{١١}. Vaslın yapılmadığı yerde “sekte” meydana gelir^{١٢}.

١,٢,٢ İmâle:^{١٢}

Sözlük anlamı (meyletme, eğilme, çekme) olan İmâle bir aruz terimi olarak bir kelimedeki kısa heceyi vezin gereği için uzun okumak demektir. Türkçe asıllı kelimelerin hecelerindeki kısa ünlülerde imâle yapılırken; Arapça ve Farsça kelimelerdeki kısa ünlülerde imâle yapılmaktan kaçınılmıştır. Buna rağmen “sîm ü zer”deki “ü” ve “hüsn-i hatt”taki “-i” gibi kısa ünlüleri imâleli

olarak kullanmakta bir sakınca görülmemiştir. Böylece divan şiirinde geçen Farsça tamlamaların üzerinde bir tarama yapıldığında izâfet kesrelerinin azamî derecede imâleli olarak okunduğunu görmek neredeyse yanlış değildir. Türkçe kelimelerde, kelime ortasındaki ve “i” sesi dışındaki ünlülerde yapılan imâleler âhenk kusuru olarak kabul edilmiştir. İmâle genellikle bir vezin kusuru olarak görülmekle birlikte bazı durumlarda metne âhenk katan bir öge olarak da değer kazanmıştır¹³. İmâlenin, biri yukarıda açıklaması yapıldığı “imâle-i maksûre” diğeri aşağıda “medd” bahsinde açıklanacak “imâle-i memdûde” olarak iki türü vardır. Aruz taktiğinde bu işlem (↑) işareti ile gösterilir.

↑ ↑ ↑

Görüp gîti-metâ -ı Vehbî-i bendergeh-i nazmı

↑ ↑ ↑ ↑

Nesîc-i kârgâh-ı Nâbî-i şehri-i Haleb şandım

١,٢,٣ Medd: ¹⁴

Sözlük anlamı “uzatma” demektir. Bir Aruz terimi olarak kapalı heceyi biri uzun, biri kısa iki hece olarak okumaktır. Bu okunuş imâleden biraz daha uzun olduğu için, Medd’e “imâle-i memdûde” de denir. Çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerde yapıldığı yanı sıra az da olsa “var, yok, çok, az” gibi Türkçe kelimelerde de yapılır. Medd, nazımda ahengi sağlayacak önemli öğelerden olduğuna göre bir ses sanatıdır¹⁵. Genellikle sonunda “nun ن” harfi olan hecelerde med yapılması hoş karşılanmasa da bazı şiirlerde vezin gereğinden yapılması uyumlu olur¹⁶. Aruz taktiğinde bu işlem (→) işareti ile gösterilir.

١,٢,٤ **Zihâf:** ^{١٧}

Sözlükte “asıldan uzaklaşma, zorla ve sürünerek yürüme” anlamlarına gelen zihâf, bir aruz terimi olarak vezne uyabilmek için Arapça ve Farsça kelimelerde uzun okunması gereken hecenin kısa okunmasına denir. Bu halde zihafın yapılmasıyla medli hece kapalıya; kapalı hece de açık hece değerine düşer ^{١٨}. Aruz taktiğinde bu işlem (↓) işâreti ile gösterilir.

↓

Bâkiye âb-ı vaslun irmez ise

Âteş-i hecr ile yanar kül olur

١,٢,٥ **Tahfif:** ^{١٩}

Sözlükte “hafifletmek, yükünü azaltmak” anlamlarına gelen tahfif bir aruz terimi olarak şeddeli bir harfin vezin gereği şeddesiz olarak okunması anlamına gelmektedir. çoğunlukla “hatt, hakk, dürr, hadd, hall, hedd, hürr, zann” gibi tek heceli kelimelerin terkibe girdiğinde tahfif yoluyla şeddesiz olarak görülmektedir ^{٢٠}. Tahfif işlemi, şeddeli kelimelerin yanı sıra uzun ünlü içeren bazı Farsça kelimelerin üzerinde de uygulanır. Vezne uyum sağlamak için bu tür kelimelerdeki uzun ünlüler kısaltılarak kalıba uydurulur. Mâh > meh; şâh > şeh; gâh > geh kelimelerinde olduğu gibi. Ayrıca, İstanbûl > Sitanbûl; Eflâtun > Felâtun; İskender > Sikender gibi bazı özel isimlerde de görülür ^{٢١}.

١,٢,٦ **Teşdid:**

Şiirde vezin zaruretiyle telaffuzda yapılan bir değişiklik olan teşdid, kelimenin şeddesiz olan bir harfini şeddeli okumaktır, “fer > ferr; per > perr; şeker > şekker” gibi ^{٢٢}.

Yukarıdaki açıklamalara göre aşağıda inceleyeceğimiz (Nevres, Bedrî ve Örfî)'nin gazellerinde aruz işlemleri – Teşdîd ve Tahfif hariç olmak üzere - için şu işâretleri kullanacağız:

- Vasl için (_).
- İmâle için (↑).
- Medd için (→).
- Zihâf için (↓).

٢ Nevres^{٢٣}

١٨. yüzyıl şairlerinden Abdurrazzak Nevres'in aşağıya aldığımız “var” redifli gazeli “Mef’ûlü / Fâ’ilâtü / Mefâ’îlü / Fâ’ilün” kalıbına göre nazm edilmiştir. Nevres bir divân şâiri olarak şiir sanatında divân şiiri geleneklerine bağlanarak şiirlerini aruz kalıbına uydurması; kelimeleri beyit içerisinde hem ahengin sağlanmasını hem de veznin oturmasını gözeterek aruzun işlemlerinden faydalanması usta bir şair olduğunun açık kanıtıdır. Şüphesiz ki divan şiiri mirasında tüm beyitleri “vasl, imâle, medd, zihâf” gibi aruz işlemlerine uğramadan bir kaside bir gazel bir mesnevi arayışımız neredeyse imkansızdır. Zira bunu, vezin gereği hususunun yanı sıra ses akışını ve okunuş şeklini sağlamak gibi birtakım nedenler belirlemektedir. Dolayısıyla aşağıdaki gazelin beyitlerini yukarıda andığımız kalıba göre takti⁶ sırasında birtakım işlemlerin yardımıyla uydurulmuştur.

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’îlü Fâ’ilün

(_ _ . / _ . _ . / . _ _ . / _ . _)

↑

↑

↑

Ne sabr u ne sükûn-ı dil-i dâğ dâğı var

Âşık ne sevmeden seni cânâ ferâğı var

Gazelin bu matla beyitinin ilk mısraı üç imâle-i maksûra ile söylenmekle okunur. Kalıbın birinci tefilesi (mef'ûlü __ __ .) iki uzun bir kısa heceye uydurmak için, aslında kısa bir hece olan (ne)'nin seslisi (e) imâle ile uzatılarak uzun hece elde edilir. Tefilenin ikinci hecesi uzundur ve “sabr” kelimesini karşılamaktadır. Ancak sabr medli hece; ardından da vâv-ı atıf kısa hece olduğu için bir uzun iki kısa hece yanyana gelmekle tefilede bir hece artmış görünür. Hecelerin bu artışını gidermek için (vasl) işlemine başvurulmuş, “sabr”ın r’i atıf vâvıyla ulanır ve (ru) şeklinde kısa bir hece meydana gelir. Vasl yapıldığında (sab) hecesi bir uzun hece değerine düşürülür ve (ne __ sab __ ru .) şekliyle seslenerek tefileye uydurulmuştur.

İkinci tefile (fâ'ilâtü __ . __ .) bir uzun bir kısa bir uzun bir kısa olarak dört heceden oluşmaktadır. Bu tefileye paralel olan (ne sükûn-ı) ibâresinin ilk hecesi “ne” kısadır ve imâleyle e’yi uzatarak uzun hece elde edilir.

Üçüncü tefile (mefâilü . __ __ .) bir kısa ve yanyana iki uzun ve birde bir kısa heceden oluşur. bu tefileye paralel heceler ise (dil-i dâğ) Farsça sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamanın üzerinde yapılacak işlem ise izâfet kesresidir. Değeri uzun hece olan “dil” kelimesine izâfet kesresi eklenince iki kısa hece olarak seslendirilir. Ancak tefileye göre ikinci hecenin uzun okunması gerekmektedir. Bunun için de izâfet kesresini imâleyle uzatarak (di . li __) şeklinde okunur. Dâğ hecesi de medli olduğu için zaten bir uzun bir kısa değerindedir. Böylece tamlamanın hece değeri (di . li __ dâğ __ .) şekliyle tefileye uygun olarak seslendirilir.

Aruz işleminden üç imâle ve bir vasl ile birinci mısra; üzerinde hiç bir işlem yapılmadığı ikinci mısra da, yani beyitin tümü (Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün) kalıbına uydurulmuştur.

↑

Ne meyde neş'e var ne nemek var kebâbda

↑ ↑

Mecliste korkarım bu gece yâd ayağı var

İkinci beyitin birinci mısraında ilk tefilenin karşılığı (ne meyde) ibaresidir. Tefilenin birinci hecesi uzun olup ve karşılığı olan (ne) kelimesi kısadır. Bu hecede “e”yi imâle yoluyla uzatarak uzun hece elde edilir. İkinci mısraa gelince birinci ve ikinci tefilelere paralel olan (mecliste) kelimesi ile (korkarım bu) ibaresi tefilelere uymaktadır. Ancak üçüncü ile dördüncü tefilelerin karşılığı olan (gece yâd ayağı var) cümlesinde hecelerin kalıba uyulmaması görülmektedir. Söz konusu cümleyi (ge . ce . yâd _ . a . / ya . ğı . var _) şeklinde hecelendirdiğimizde hem ritmin hem de veznin akışına aykırı geldiği açıktır. “ce” hecesinin e sesi imâleyle uzatılır ve “yâd”ın d sessizini “ayağı”nın ilk seslisi a’ya vasl ederek, medli heceden uzun heceye düşürülür. Böylece üçüncü tefileye (ge . ce _ yâ _ da .) şekliyle uydurulur. Dördüncü tefile (_ . _)nin karşılığı ise (yağı var) kelimelerinin ilk kısa hecesi olan “ya”nın a’sını imâleyle uzatarak (ya _ ğı . var _) okunuşuyla tefileye uyar.

Böylece Nevres bu beyiti, üç imâle ile bir vasl işlemlerinin kullanımıyla (Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün) kalıbına göre okumuştur.

Şîrîn merâk-i şerbet-i vasl oldu gâlibâ

Gördüm rakibi dün gece hayli dimâğı var

Usta bir şair olan Nevres, bu beyitte sadece bir vasl işlemine başvurarak ahenk sistemini başarıyla sağlamıştır. Aslında birinci mısradaki iki izâfet kesresinin bulunması vasl sayısını üçe çıkarmaktadır. Fakat terkiplerde son sessizler (...k-i, ...t-i) izâfet kesrelerine işaret gösterilmeden ulandığı için, mısradaki işaretli vaslın sadece bir tane olduğunu belirtmeye çalışılmıştır. Mısranın üçüncü tefilesine denk gelen (...t-i vasl oldu) ibaresini heceleştirirsek (. __ . __ .) şekli meydana çıkar. Dolayısıyla ikinci heceyi medliden bir uzun hece değerine vasıl ile düşürerek, tefileye uygun bir şekilde (t-i . vas __ lol __ du .) okunması sağlanır. İkinci mısradaki hiç bir işlem yapılmadan vezin uygulanmıştır.

↑ ↑ ↑

Ben nice varayım deme bezmine ol şehin

↑ ↑ ↑

Endîşe-i hicâbı bırak da bayağı var

Bu gazelde imâlelerin sıklık gösterdiği dördüncü beyit dikkat çekmektedir. Beyitin her mısraında kullanılan üçer imâlenin dağılımı şöyledir: birinci mısradaki ilk tefilenin karşılığı (ben nice) ibaresinin ikinci hecesi kısa olan “ni”nin i’sini imâleyle uzatarak (ben __ ni __ ce .) tefileye uyulur. İkinci tefilenin karşılığı ise (varayım de) ibaresinin ilk hecesi “va” açıktır ve bir imâleyle a uzatılarak (va __ ra . yım __ de .) şeklini almıştır. Üçüncü imâle, üçüncü tefilenin karşılığı olan (me bezmine) ibaresinin kısa olan üçüncü hecesi üzerine yapılır ve (me . bez __ mi __ ne .) şeklinde okunur.

İkinci mısradaki imâleler ise ikinci, üçüncü ve dördüncü tefilelerde bulunmaktadır. İkinci tefile (Fâ’ilâtü __ . __ .)nin karşılığı (-i hicâbı)nda kısa hece olan izâfet kesresi “-i” üzerinde imâle yapılarak uzun heceye dönüştürülür.

Üçüncü tefile (Mefâ'îlü . __ __ .)nin karşılığı ise olan (bırak da ba) ibaresinde kısa hece sayılan “da”nın a’sı uzatılarak tefileye uyar. Dördüncü tefile (Fâ'îlün __ . __)nin karşılığı (yağı var) ibaresinde kısa hece olan “ya”nın a’sı uzatılır. İmâlelerin yanı sıra \. mısranın son tefilesini (ol şehin) ibâresi karşılamaktadır. “şehin” kelimesinin aslı “şâhın” olmakla beraber ibârenin tümü ٣ uzun hece şeklinde hecelendiği takdirde (fâilün) tefilesine aykırı gelir ve bu durumda “şâh” kelimesini tahfîf ederek “şeh” şeklinde okunması ve ilgi ekine eklenmesinin neticesinde (ol __ şe . hin __) veznini elde etmiş oluruz.

↑ ↓

Nevres haremde dâğ-ı gama yoktur i'tibâr

↑

Var sen harîm-i deyrde yak bu çerâğı var

Gazelin makta beyiti olan son beyitte ise iki imâle, bir vasl ve ilk kez olarak bir zihaf işlenmiştir. Birinci mısranın üçüncü ve dördüncü tefilelerine uymak için karşılıkları olan (gama yoktur i'tibâr) cümlesinde bir imâle, bir vasl ve bir zihâf işlenmiştir. Üçüncü tefile (mefâ'îlü . __ __ .)sine paralel olan (gama yoktur) ibâresi (. . __ __) değerinde olup tefileye uymadığını, ikinci açık heceyi imâleyle uzatılarak; son olan kapalı hece (tur)nin vaslla (tu) şeklinde kısa heceye düşürmekle çözülmüştür. (-tur) ekinin r’si (i'tibâr) kelimesinin ilk hecesi i’ye ulanarak (ri) kısa hece elde edilmiştir. Ancak i’den sonra (‘ ayn) sessizi geldiği için hece (ri‘) şeklinde uzun okunur. Son hece (bâr)ye gelince medlidir ve bir zihafı uzun hece değerine düşürülür. İkinci mısranın üçüncü tefilesinin karşılığı (de yak bu çe) ibaresindeki (bu) hecenin üzerine imâle uygulayarak uzun okunur ve tefâleye uyulur.

Yukarıdaki açıklamaların neticesinde Nevres gazelin genelinde ١٤ imâle, ٤ vasl, ١ tahfif ve bir zihâf kullanarak beyitlerin veznini (Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün) kalıbına göre oturtmuştur. Gazeli bu kalıba göre aşağıdaki gibi takti' ederiz:

- Ne sabru / ne sükûn-ı / dil-i dâğ / dâğı var
Âşık ne / sevmeden se / ni cânâ fe / râğı var
- Ne meyde / neş'e var ne / nemek var ke / bâbda
Mecliste / korkarım bu / gece yâda / yağı var
- Şîrîn me / râk-i şerbe / t-i vasloldu / gâlibâ
Gördüm ra / kibi dün ge / ce hayli di / mâğı var
- Ben nice / varayım de / me bezmine / ol şehin
Endîşe /-i hicâbı / bırak da ba / yağı var
- Nevres ha / remde dâğ-ı / gama yoktu / ri'tibâr
Var sen ha / rîm-i deyr / de yak bu çe / râğı var

٣ Bedri^{٢٤}

١٨. yüzyılın sonları ve ١٩. yüzyılın başlarında yaşayan Mustafa Bedrî'nin aşağıya aldığımız gazeli (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün) kalıbına göre nazm edilmiştir. Bedrî'nin diğer gazellerini ve şiirlerini incelediğimizde, (Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün) ve (Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün) kalıplarının çok sayıda kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra az olsa bile (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün), (Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün), (Mef'ûlü

Mefâîlü Mefâîlü Feûlün) kalıplarını da kullanmıştır. Aşağıdaki gazelde aruz işlemlerinden (imâle, vasl, zihaf)ın kullanımı belirtilecektir.

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

(. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _)

↑ ↑

Bahâr_eyyâmı geldi dağ u sahrâ bâğ olup zîbâ

Havâlar dilküşâ oldu gelip vakt-i mey-i sahbâ

Gazelin matla beyitinde ritmin akışını; veznin oturmasını sağlamak için birinci, üçüncü ve dördüncü tefilelerde vasl; ikinci tefilede de iki imâle yapılmıştır. Birinci tefilenin karşılığı (bahâr eyyâ) ibaresinde ikinci hece medli olduğundan hece artışı doğar, yani (. _ _ _) yerine (ba . hâr _ . ey _ yâ _) şeklinde hecelenir. Bu artışı gidermek için ikinci heceyi vasl yoluyla medliden uzun heceye düşürülerek (ba . hâ _ rey _ yâ _) şekliyle tefileye uyulması sağlanmıştır. İkinci tefilenin karşılığı (mı geldi dağ) ibaresini hecelediğimiz zaman (mı . gel _ di . dağ _) şekliyle vezne aykırı görülür. Fakat üçüncü hece di'nin i'sini imâleyle uzatarak bu açığı giderir vezne uyulması sağlanır. Ancak “dağ” kelimesinden sonra vav-1 atfin gelişi ahengi sağlamak için vasl yapılmasının gerektiğine neden olur. Böylece “ğ” ünsüzünün vav-1 atıfa ulanarak, kalan “da” kısa hece değerinde olduğundan tefileye aykırı gelir ve bu hâle sadece imâleyle çözülür ve (mı . gel _ di _ da _) şekliyle tefile sağlanmıştır. Üçüncü tefilenin karşılığı andığımız vasl yoluyla (ğü . sah _ râ _ bâ _) şekliyle tefileye uymuştur. “Bâğ” kelimesinin ğ sessizi “olup” kelimesine ulanarak “ğo” şeklinde açık bir hece elde edilmiştir. Böylece dördüncü tefilenin karşılığı (ğo . lup _ zî _ bâ _) şekliyle vezinle

uyum sağlamıştır. İkinci mısradaki ise “oldu”nun u’su; “vakt-i ve mey-i” kelimelerinin izafet kesresi üzerinde imâle yapılarak vezin sağlanmıştır.

↑ ↑ ↑ ↓

Nesim-i subh bâd-ı sarsar açar tal'-i büstânda

↑ ↓ ↑ ↑

Diraht-ı bâğ açar ağsân zisun'-i rahmet-i erbâ

İkinci beyitte °'i tamlamalardaki izâfet kesrelerinin; \ 'i de “sarsar” kelimesinin r ünsüzünün ulandığı a'nın üzerinde toplam ٦ imâle yapılmıştır. Birinci mısranın ٣. tefilesinin ilk hecesi “sar”ın r'si “açar” kelimesine; ikinci mısranın “bâğ” kelimesinin ğ'si ikinci tefilenin ilk hecesini oluşturan a'ya vasl olarak ٢ vasl işlemi yapılmıştır. Böylece üçüncü tefilenin karşılığı (sa . ra __ çar __ tal' __) ; ikinci tefilenin karşılığı da (ğa . çar __ âğ __ sân __) şekilleri ile vezin sağlanmıştır. Beytin genelinde üç yerde zihâf kullanılmıştır. Birinci mısranın son tefilesinin karşılığı (-i büstânda) ibâresindeki “tân” hecesi medli olduğu için vezinde bir kısa hece fazlalığı tefileyi bozmuş görünmektedir, zihâf işlemi kullanılarak medli hece bir uzun hece değerine düşer ve böylece tefîle (-i . büs __ tan __ da __) şekliyle sağlanmıştır. Geriye kalan iki zihâf ikinci mısranın “âğsân” kelimesinde işlenmiş, (ğa . çar __ ağ __ san __) şeklinde vezne uymuştur.

↑ ↓ ↑

Nice Rûhul'emîn tek nefha-i Îsâ kılar zâhir

↑ ↑ ↑ ↑

Semîn-i berg-i tâk-ı sâye-i huld-i şecer Tûbâ

hecesine bağlayarak hece artışı (ba . hâ __ rey __ yâ __) şekliyle giderilmiştir. İkinci vasl işlemi ١. mısranın son tefîlesinin karşılığı (gi . çer __ yâ __ rim __) ibâresinde geçmiştir. Bu bağlanmayla medli hece olan “reng”i uzun heceye düşürülmüştür. Üçüncü vasıl ise ٢. mısranın ilk tefîlesinin karşılığı (se . niç __ me __ bak __) ibâresinde “sen” zamirinin n’si iç hecesine bağlanmıştır. Son olarak dördüncü vasl da yine bir medli heceyi uzun heceye düşürmeyi hedeflemiştir. İkinci tefîlenin karşılığı olan (ana mest ol) ibâresinde “mest” kelimesinin t’si ol hecesine bağlanmıştır. Makta beytinde bir de ٤ imâle dikkat çekmektedir. İkisi beyitte bulunan izâfet kesresi üzerinde; diğer ikisi de ٢. mısradaki “içme ve ana” kelimelerinin son ünlüleri üzerinde yapılmıştır.

Yukarıdaki açıklamaların neticesinde Bedrî gazelin genelinde ٢٦ imâle, ١٠ vasl ve ٣ zihâf kullanarak beyitlerin veznini (Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün) kalıbına göre oturtmuştur. Gazeli bu kalıba göre aşağıdaki gibi taktir ederiz:

- Bahâr_eyyâ / mı geldi da / ğ u sahrâ bâ / ğ olup zîbâ
Havâlar dil / küşâ oldu / gelip vakt-i / mey-i sahbâ
- Nesim-i subh / bâd-1 sar / sar_açar tal^ /-i büstânda
Diraht-1 bâ / ğ açar âğsân / zisun^ -i rah / met-i erbâ
- Nice Rûhul’ / emîn tek nef / ha-i Îsâ / kılar zâhir
Semîn-i berg /-i tâk-1 sâ / ye-i huld-i / şecer Tûbâ
- Şükûfe a / çar ol berg-i / diraht-1 ren / g-i gûnâgûn
Sanasın ol / du serpûş-1 / diraht-1 seb / ze-i dîbâ
- Bahâr_eyyâ / mıdır Bedrî / mey-i gülren / g içer yârim

Sen içme bak / ana mest ol / nazar bâ-sû / ret-i zîbâ

٤ Örfî°

Seyyit Mahmut Örfî'nin aşağıya aldığımız gazeli Divân şiirinin en işlek vezinlerinden Remel bahrinin (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün) kalıbına göre dizilmiştir. "Nakşibend" redifli bu gazelde imâle, vasl, zihâf ve tahfif işlemleri gerçekleşmiş, her beyitte her işlemin yeri ayrıca ele alınacaktır. Bilindiği üzere aruzda ister kısa ister uzun olsun mısranın sonu her zaman uzun hece olarak kabul edilir. Binaenaleyh redif hükmündeki "nakşibend" kelimesinin son hecesi medli olduğu için teffileye uyum sağlamasından dolayı uzun hece olarak saptanmaktadır ve bunu her beyitteki işlem açıklamalarıyla zihâf olarak tekrarlı şekilde anılmaması için bu açıklamada bulunduk. Aynı durumda olan başka bir zihâfin da tekrarlanması belirtilmelidir. Gazelin kafiye sistemini oluşturan (cân, dermân, sultân, hûbân, cânân, ihsân) kelimelerin revî harfinin de ihtivâ ettiği son heceleri medlidir ve ٣. Fâ'ilâtün tefilesinin son uzun hecesini karşılamaktadır. Bundan dolayı zihâf işleminin kullanımıyla (cân, -mân, -tân, -bân, -nân, -sân) heceleri sadece uzun okunarak kabul edilir.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

(__ . __ __ / __ . __ __ / __ . __ __ / __ . __)

↑

↑ ↓

↓

Ey nazarla hall eden her müşkili cân Nakşibend

↑

↓

Kıl nazar bir dem bana ey derde dermân Nakşibend

Gazelin matla beytinde (nazarla, müşkili, bana) kelimelerinin son seslileri üzerinde imâle yapılmıştır. Birinci mısranın ٢. tefîlesini karşılayan (hall eden her) ibâresinin ilk hecesi medlidir ve bu durum bir kısa hecenin artmasına neden olduğu için; “hall”in ikinci l’sini eden kelimesine bağlanması ile bu hâle giderilmiştir. Buna göre tefîle (hal __ le . den __ her __) şeklinde sağlanmıştır. Bu tefîlede vezni sağlamak için vasl yerine tahfif işlemine de başvurulabilir. “hall” kelimesini “hal” şeklinde tahfif ederken (hal __ e . den __ her __) aynı sonucu elde edebiliriz. İki işlemin ayrı ayrı kullanılması hem ahengi hem de vezni sağlamaktadır.

↓ ↓

Dîde giryân zâr ü nâlân gelmişim dergâhına

↑ ↑

Sen beni redd eyleme ey şâh ü sultân Nakşibend

İkinci beyitte iki zihâf, iki imâle ve üç vaslın kullanımıyla vezin sağlanmıştır. İlk mısradaki birinci tefîle (fâ’ ilâtün)nin son hecesini karşılayan “giryân” kelimesinin son hecesi “-yân”; ikinci tefîlenin son hecesini karşılayan “nâlân” kelimesinin son hecesi “-lân” medli olduğundan ötürü vezin gereği zihâf işlemi kullanılarak uzun hece değerine düşmüştür. İmâlelerin her ikisi ikinci mısranın “beni ve eyleme” kelimelerinin son seslileri “-i ve -e” üzerinde yapılmıştır. Üç vaslın ikisi vâv-ı atıflara “zâr ve şâh” kelimelerinin son sessizlerinin bağlanmasıyla gerçekleşmiş, (zâ __ rü .), (şâ __ hü .) şeklinde vezne uyum sağlamıştır. Diğer vasl ise “redd” kelimesinin son sessizinin “ey” hecesine bağlanmasıyla olmuştur. Bu tefîlede vezni sağlamak için vasl yerine tahfif işlemine de başvurulabilir. “redd” kelimesini “red” şeklinde tahfif ederken (red __ / ey __ le . me __ ey __) aynı sonuç elde edilebilir.

↑

İsminin meftûnuyum dehr içre gerçi nâkesim

↑ ↑

Sen esirge ben hakîri şâh-ı hûbân Nakşibend

Üçüncü beyitte ۳ imâle ile ۱ vasl işlemine başvurularak vezinle uyum sağlanmıştır. İmâleler, “gerçi, esirge, hakîri” kelimelerin son seslileri üzerinde yapılmıştır. Birinci mısranın ۲. tefîlenin sonuna gelen “dehr” kelimesinin r’si ۳. tefîlenin başında bulunan “iç” hecesine bağlanarak hem ahengi hem de veznin akışını sağlanmıştır.

Gönlümün levhinde bundan özge yoktur bir murâd

↓ ↑ ↑

İllâ dil mülküne ziynet vere cânân Nakşibend

Bu beyitte “illâ” kelimesinin değeri iki uzun hecedir, ancak karşıladığı ilk tefîlenin (__ . __ __) ۲. hecesi kısa olduğu sebebiyle “lâ __ “ uzun hece, zihâf yoluyla, kısa heceye düşmüştür. İki imâlenin birisi, ikinci mısrada bulunan “mülküne” kelimesinin ikinci hecesi (kü)nin seslisi üzerinde yapılmıştır. İkinci imâle ise yine ikinci mısrada geçen (vere) kelimesinin ilk hecesi (ve)nin seslisi üzerinde uygulanmıştır.

↑ ↑ ↓ ↑

Dergehin dârül’emân oldu kamu derdlülere

↓ ↑

Örfi-i bîmâra dermân eyle ihsân Nakşibend

Gazelin makta beyitinde ξ imâle, \surd zihâf, \surd vasl ve \surd tahfif yapılarak beytin ahengiyle vezni sağlanmışır. birinci mısradada ilk tefilenin ilk üç hecesini (dergehin) kelimesi karşılamaktadır. Farsçada “-gâh” eki isimlerin sonuna eklenerek genellikle yer bildirir. Görüldüğü gibi bu ekin aslında uzun seslinin bulunuşu nedeniyle medli okunarak bir buçuk hece değerindedir ve tefileyeye uymak için kısa heceye düşürölmesi gerekmektedir. Yani sözkonusu kelimenin aslı (dergâhın) kelimesini hecelendirdiğimiz zaman (der __ gâ __ hın __) şekliyle üç uzun hece değerinde olmaktadır. İkinci heceyi bir kısa hece olarak okumak ancak tahfif işlemlile olur, böylece “-gâh” yerine “-geh”in okunması veznin oturmasını (der __ ge . hın __) şekliyle sağlamışır. Beyitte geçen “oldu”nun u’su; “kamu”nun u’su; “derdlülere”nin ü’sü; “Örfî-i”nin i’si üzerinde imâle yapılmışır. Birinci mısranın \surd . tefilesinin son hecesi uzundur ve bunu karşılayan “derd” hecesi ise medlidir. Bu medli heceyi zihâf yoluyla uzun heceye düşürölerek vezne uyulmuşır. Diğer zihâf ise “Örfî”nin uzun î’si kısa okunarak kısa heceye düşmüşür. Vasıllara gelince “emân ile dermân”ların son ünsüzleri “oldu ile eyle” kelimelerine bağlanarak, (e . mâ __ nol __) ve (der __ mâ __ ney __) şekilleriyle hem “mân” hecesini medliden uzuna düşürmüş, hem de ahengi sağlamışır.

Yukarıdaki açıklamaların neticesinde Örfî gazelin genelinde ξ imâle, \surd vasl, \surd tahfif ve \surd zihâf kullanarak beyitlerin veznini (Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün) kalıbına göre oturtmuşır. Gazeli bu kalıba göre aşğıdaki gibi takti’ ederiz:

- Ey nazarla / hall eden her / müşkili cân / Nakşibend
Kıl nazar bir / dem bana ey / derde dermân / Nakşibend
- Dîde giryân / zâr ü nâlân / gelmişim der / gâhına
Sen beni red / d eyleme ey / şâh ü sultân / Nakşibend

- İsmnin mef / tûnuyum deh / r içre gerçi / nâkesim
Sen esirge / ben hakîri / şâh-ı hûbân / Nakşibend
- Gönlümün lev / hinde bundan / özge yokdur / bir murâd
İllâ dil mül / küne ziynet / vere cânân / Nakşibend
- Dergehin dâr / ül'emân ol / du kamu derd / lülere
Örfi-i bî / mâra dermâ / n eyle ihsân / Nakşibend

◦ Sonuç

Kerküklü eski divan şairlerinden Nevres, Bedrî ve Örfî'nin birer gazeli üzerinde aruz işlemleri bakımından yapılan incelemenin sonunda aşağıda belirlenen hususlara varıldı:

١. Divân Edebiyatının erken dinemlerinde imâleler genellikle kusur sayılarak, sonraki dönemlerde Arapça ve Farsça terkiplerindeki izâfet kesresinin uzatılması hoş görülmüştür.
٢. Vasl durumunda sesliden sonra (´ ayin) gelirse hece uzun okunur (Nevres: yoktu r i ´tibâr) tamlamasında olduğu gibi.
٣. Bedrî'nin (Şükûfe açâ) ibâresinin (- fe a) hecelerinde yanyana gelen iki imâle vezin gereği açısından doğru olsa da, ritm açısından hoş görülmeyip kusur sayılabilir.
٤. Bazı durumlarda ahengi sağlamak ve vezni oturtmak için iki işlemden birinin kullanılması ile de olabilir. Örfî'nin gazeline (hall eden her) ve (redd eyleme) gibi ibârelerde “hall, redd” kelimeleri şeddeli olup bir buçuk hece değerindedir ve bu değeri bir kapalı heceye düşürmek için ya sonraki heceye bağlanarak vasl yapılır ya da tahfif yoluyla (hall > hal; redd > red) olunur.

- o. İmâleler hakkında bir istatistik çalışması yapıldığında, bu işlemin çoğunun kelimelerin ve yâ terkiplerin sonuna geldiği; az oranla kelimelerin ortasında yapıldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Bek, Kemal. **Eski Türk Yazını**. Donkişot yayınları. İstanbul. ٢٠٠١. ١. basım.
- Cemaleddin, Ali. **Aruz-ı Türkî**. ١٢٩١.
- Çoban, Zeynep. “*Hıdır Lütfü ile Osman Mazlum’un Tali’im Şiirlerinin Tahli*” **Journal of the College of Languages**. Bağdat. ٢٠١٧. Sayı: ٣٦.
- Dilçin, Cem. **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. TDK yayınları. Ankara. ٢٠٠٩. ٩. baskı.
- Doğan, Ahmet. **Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi**. Akçağ yayınevi. Ankara. ٢٠٠٥. ١. baskı.
- Gültekin, Bircan. **Divan Şiirinde Aruz Tasarrufları**. Yayımlanmamış YLT. Siirt. ٢٠٢٠.
- İpekten, Haluk. **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**. Dergâh yayınları. İstanbul. ٢٠١٠. ١٢. baskı.
- Kabaklı, Ahmet. **Türk Edebiyatı**. Türk Edebiyatı Vakfı yayınları. İstanbul. ٢٠٠٨. ١٤. baskı.
- Kaplan, Hasan. “*Mısrayı Aruza Uyduran Bir Şair: Zîver ve Şiirlerinde Aruz Tasarrufları*” **ESTAD**. ٢٠١٩. Cilt ٢ sayı : ١.
- Macit, Muhsin vd. **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**. Grafiker yayınları. Ankara. ٢٠٠٩. ٥. baskı.
- Rıfat, Mehmet. **Mecâmi’ül-Edeb – İlm-i Aruz**. Kasbar matbaası. İstanbul. ١٣٠٨.

- Saraç, M.A. Yekta. **Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim – Ölçü – Kafiye)**. 3F yayınevi. İstanbul. ٢٠٠٧. ٢. baskı.
- Shareef, Mohammed Ali. “*Türk Edebiyatında Teşbih Sanatı*” **Kirkuk University Journal- Humanity Studies**. ٢٠١٨. Sayı ١٣. No ٢.
- Terzibaşı. Ata. **Kerkük Şairleri**. Ötüken yayınları. İstanbul. ٢٠١٣. ١. Kitap.
- Timurtaş, Faruk K. **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**. Akçağ yayınevi. Ankara. ٢٠٠٥. ٤. baskı.
- Tosun, Serdal. **Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi**. Yayımlanmamış YLT. İstanbul. ٢٠١١.

^١ Ahmet Doğan. **Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi**. Akçağ yayınevi. Ankara. ٢٠٠٥. ١. Baskı. S. ١١.

^٢ Muhsin Macit vd. **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**. Grafiker yayınları. Ankara. ٢٠٠٩. ٥. Baskı. S. ١٨٧.

^٣ Ali Cemaleddin. **Aruz-ı Türkî**. ١٢٩١. S. ٨; Mehmet Rıfat. **Mecâmi'ül-Edeb – İlm-i Aruz**. Kasbar matbaası. İstanbul. ١٣٠٨. S. ١٢.

^٤ Ahmet Kabaklı. **Türk Edebiyatı**. Türk Edebiyatı Vakfı yayınları. İstanbul. ٢٠٠٨. ١٤. Baskı. ١. Cilt. S. ٦٦٠; Cem Dilçin. **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. TDK yayınları. Ankara. ٢٠٠٩. ٩. Baskı. S. ١١.

^٥ Kemal Bek. **Eski Türk Yazını**. Donkişot yayınları. İstanbul. ٢٠٠١. ١. Basım. S. ١٩٢; Faruk K. Timurtaş. **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**. Akçağ yayınevi. Ankara. ٢٠٠٥. ٤. Baskı. S. ٥٨; M. A. Yekta Saraç. **Klasik Edebiyat Bilgisi (Biçim – Ölçü – Kafiye)**. 3F yayınevi. İstanbul. ٢٠٠٧. ٢. Baskı. S. ٢٠٧.

^٦ Bk. Saraç. age. S. ٢٠٨.

^٧ Haluk İpekten. **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**. Dergâh yayın. İstanbul. ٢٠١٠. ١٢. Baskı. S. ١٤٢.

^٨ Bircan Gültekin. **Divan Şiirinde Aruz Tasarrufları**. Yayımlanmamış YLT. Siirt. ٢٠٢٠. S. ٤٢, ٥٠.

^٩ Mohammed Ali Shareef. “*Türk Edebiyatında Teşbih Sanatı*” **Kirkuk University Journal- Humanity Studies**. ٢٠١٨. Sayı ١٣. No ٢٦.

^{١٠} Zeynep Çoban. “*Hıdır Lütfü ile Osman Mazlum'un Tali'im Şiirlerinin Tahlili*” **Journal of the College of Languages**. Bağdat. ٢٠١٧. Sayı: ٣٦. S. ١٠٠.

^{١١} Gültekin. age. S. ٦٢.

^{١٢} Bk. Kaplan. age. S. ٢٨٦.

^{١٣} Saraç. age. S. ٢١٠.

^{١٤} Bk. Kaplan. age. S. ٢٩٤

^{١٥} Kaplan. age. S. ٢٩٤; Dilçin. age. S. ١٤.

^{١٦} Serdal Tosun. **Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi**. Yayımlanmamış YLT. İstanbul. ٢٠١١. S. ٩٧.

^{١٧} Bk. Saraç. age. S. ٢١٠.

^{١٨} İpekten. age. S. ١٥٠.

^{١٩} Bk. Saraç. age. S. ٢١٩.

^{٢٠} Gültekin. age. S. ٤٠.

^{٢١} Saraç. age. S. ٢١٩

^{٢٢} Kaplan. age. S. ٢٩٨.

^{٢٣} Bk. Ata Terzibaşı. **Kerkük Şairleri**. Ötüken yayınları. İstanbul. ٢٠١٣. ١. Kitap. S. ١٥.

^{٢٤} Bk. Terzibaşı. age. S. ١٤

^{٢٥} Bk. Terzibaşı. age. S. ٩٥

The Use of Prosody Procedures in the Gazelles of Divan Poets from Kirkuk (Nevres, Bedri and Örfî)

Abstract

Prosody, which is considered one of the most important characteristics of Turkish literature, especially diwan literature, has effectively contributed to the formation of a rich rhythmic system for the Turkish language. It is natural for contradictions and differences that disturb meter and rhythm to arise due to a number of linguistic issues and characteristics while composing poetry according to the meter of prosody. Resolving these contradictions leads to harmony in meter and meaning, and thus to poetry conforming to the meter according to which it was composed. These contradictions in prosodic weight cannot be resolved except by using one of the prosodic operations such as (wasl, tilt, zhaf, etc.). We can say that there is no previous study of this topic in Turkmen literature in Iraq. Therefore, the focus of this study's research will be to shed light on the application of prosodic processes in the poetry of a number of Kirkuk poets in the eighteenth and nineteenth centuries, namely (Nawras, Badri, and Orfi).

Key words: Prosody, zhaf, wasl, tilt, Kirkuk poets.